

Олег ДУБЧАК

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ СПОЖИВЧОГО КРЕДИТУВАННЯ

Розглянуто сутнісно-теоретичні аспекти споживчого кредитування, розвинуто уявлення щодо ролі споживчих кредитів у підвищенні рівня життя населення. Виявлено проблеми, які перешкоджають подальшому розвитку споживчого кредитування в Україні, запропоновано шляхи підвищення ефективності механізму надання банківськими установами споживчих кредитів населенню.

В системі активних банківських операцій важливе місце посідають кредити, які надаються споживачеві на придбання продукції, т. б. споживчі кредити. Необхідність існування даного виду кредитів зумовлена постійно зростаючими потребами населення і у деяких випадках тимчасовою відсутністю вільних коштів, які можна використати для їхнього вирішення. Така невідповідність між потребами та наявними засобами для їх задоволення усувається за допомогою залучення споживчих кредитів або продажу продукції у розстрочку. Споживче кредитування вирішує багато проблем, які зумовлені не лише вищезазначеним протиріччям, а й іншими аспектами суспільного життя, пов'язаними зі здійсненням розширеного відтворення, забезпеченням соціально-економічного розвитку країни.

Проблемам кредитування загалом і споживчого зокрема приділяють увагу у своїх дослідженнях багато вітчизняних науковців, серед них М. Алексеєнко, О. Васюренко, О. Дзюблук, В. Корнєєв, І. Лютий, А. Мороз, П. Нікіфоров, І. Савлук та інші. Проте актуальність подальшого дослідження як теоретичних, так і практичних аспектів споживчого кредитування не зменшується у зв'язку із

наявною невизначеністю окремих вихідних положень споживчого кредитування у діючій нормативній базі, постійною зміною умов господарювання, виникненням кризових явищ в економіці та необхідністю своєчасного реагування та вирішення в зв'язку з цим конкретних практичних завдань.

Метою статті є розвиток окремих теоретичних положень щодо сутності, місця та значення споживчого кредитування, обґрунтування напрямків підвищення ефективності в процесі його здійснення.

Сутність споживчого кредитування як кредитування фізичних осіб, яке пов'язано із задоволенням їх споживчих потреб, достатньо ґрунтовно досліджена в економічній літературі. Науковці подають різносторонню характеристику такого виду кредитування, при цьому акцентується на тому, що одержувачами кредиту є громадяни; видається даний кредит для придбання товарів (переважно довгострокового користування), оплати робіт, послуг; для таких кредитів застосовуються усі принципи кредитування. Проте, на нашу думку, найбільш точним визначенням споживчого кредиту є запропоноване І. О. Карловою та В. А. Стефановою, які трактують його як "продаж торговель-

ними підприємствами споживчих товарів з відстрочкою платежу або надання фінансовими установами позичок населенню на придбання споживчих товарів, а також на оплату різноманітних витрат приватного (особистого) характеру (плата за навчання, медичне обслуговування, придбані побутові товари тощо)" [1, 200–201].

В сучасній банківській практиці застосовується доволі широкий перелік видів споживчих кредитів, основними ознаками класифікації яких є: види кредиторів; види позичальників; методи погашення; терміни користування; ступінь покриття кредитом вартості товарів, робіт, послуг; забезпечення; методи сплати відсотків; об'єкти кредитування [2], розміри кредитів, валюта кредиту та ін. Але наявність великої кількості банківських продуктів не виключає можливості і не зменшує потребу у їх подальшому розвитку та розширенню, що повинно сприяти розвитку споживчого кредитування загалом.

Механізм впливу споживчого кредитування на соціально-економічні процеси у суспільстві полягає у наступному. Насамперед, збільшення обсягів споживчих кредитів, які надаються населенню, спричинює зростання сукупного попиту на товари і послуги, які за умов відсутності споживчого кредитування практично неможливо задовольнити. Зростання попиту призводить відповідно до

зростання сукупної пропозиції, тобто додаткового виробництва товарів і послуг, що відображається на збільшенні доходів бюджетів усіх рівнів у вигляді податків та обов'язкових зборів. Закономірно, що зростання дохідної бази бюджетів дає можливість збільшувати обсяги бюджетних видатків, в тому числі соціального спрямування, що в свою чергу позитивно впливає на підвищення рівня життя населення (див. рис. 1).

Як підтверджують дослідження, рівень соціально-економічного розвитку країни безпосередньо впливає на розвиток споживчого кредитування, разом з тим найбільший вплив має динаміка таких макропоказників, як валовий внутрішній продукт, доходи та витрати населення, обсяги наданих послуг, роздрібний товарооборот, середньомісячна номінальна заробітна плата та ін. [4, 2]. Проте механізм їхнього впливу досить складний і не завжди прямо пропорційний. Так, навіть у кризові періоди, які супроводжувались зменшенням номінальних доходів громадян, а також постійними змінами умов кредитування (що мало би зменшити попит на кредити), спостерігалася тенденція збільшення обсягів споживчого кредитування.

Ми поділяємо думку тих авторів, які вважають, що стрімкий розвиток споживчого кредитування зумовлює високий динамізм банківської системи загалом [5].

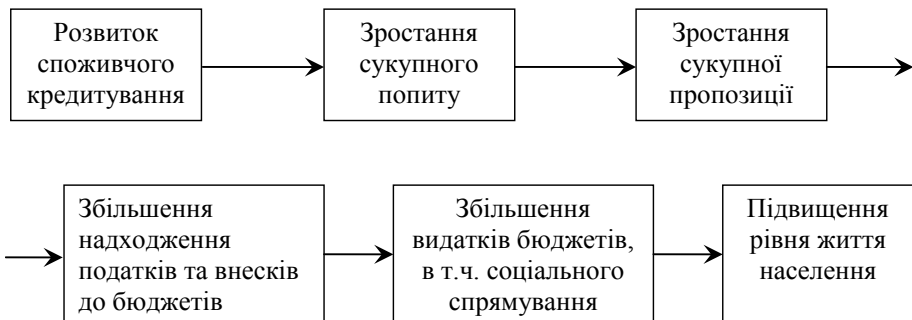

Рис. 1. Вплив споживчого кредитування на підвищення рівня життя населення*

* Побудовано на основі [3, 353].

Статистичні матеріали підтверджують, що обсяги споживчого кредитування, яке здійснюють вітчизняні банки, постійно зростають. Лише протягом 2005–2011 рр. кредити, надані домашнім господарствам на споживчі потреби, а також на придбання, будівництво та реконструкцію нерухомості та на інші цілі, збільшилися майже у шість разів. Найбільшою популярністю користуються і відповідно значними за обсягами є споживчі кредити, що надаються на триваліший період. Так, у жовтні 2011 р. із сукупного обсягу споживчих кредитів, наданих банківськими установами домашнім господарствам – 127092 млн. грн., 46,3% або 58813 млн. грн. складала кредити на строк, більший ніж 5 років. За кредитами на придбання, будівництво та реконструкцію нерухомості питома вага кредитів на строк, більший ніж 5–10 років, була на рівні 92%¹.

В табл. 1 представлена структура кредитів, наданих банківськими установами домашнім господарствам країни за цільовим спрямуванням і у розрізі строків погашення, яка підтверджує зазначену вище динаміку.

Якщо розглянути цільове спрямування споживчих кредитів домашнім господар-

ствам в розрізі валют, то помітні досить великі розбіжності в їх структурі, які безпосередньо визначаються об'єктами кредитування. У суто споживчому кредитуванні майже однаковим попитом користуються кредити у національній валюті (53,5%) і у доларах США (44,2%). Переважно у гривнях (66%) надаються інші кредити домогосподарствам. Разом з цим у кредитуванні придбання, будівництва та реконструкції нерухомості понад 80% кредитів надаються у доларах США, що пояснюється прагненнями громадян захистити себе від ризиків непередбачуваних змін курсу національної валюти².

Дослідження підтверджують, що споживче кредитування має більш високу ефективність порівняно з корпоративним кредитуванням і це пояснюється не лише високою його дохідністю, а й наявністю додаткових доходів, які супроводжують надання споживчих кредитів. При цьому ефективність споживчого кредитування залежить від строків надання і відповідно ефективнішими є короткострокові споживчі кредити [5]. Тому від того, як сформований механізм споживчого кредитування

¹ Розраховано на основі [6].

² Розраховано на основі [6].

Таблиця 1

Кредити домашнім господарствам за цільовим спрямуванням у розрізі строків погашення*

Показники	Станом на жовтень 2011 р.	
	залишки на кінець періоду, млрд. грн.	%
Усього кредитів	207,07	100,00
<i>В т.ч. споживчі кредити</i>	127,09	61,4
до 1 року	31,72	15,3
від 1 до 5 років	36,56	17,7
більше 5 років	58,81	28,4
<i>кредити на нерухомість</i>	75,14	36,3
до 1 року	2,04	1,0
від 1 до 5 років	3,70	1,8
від 5 до 10 років	13,98	6,8
більше 10 років	55,42	26,7
<i>інші кредити</i>	4,84	2,3

* Складено та розраховано на основі [7].

у банківських установах, яким чином здійснюється регламентація та регулювання споживчого кредитування залежить результативності діяльності банків загалом у складі банківської системи України.

Центральним питанням механізму споживчого кредитування є процентні ставки за кредитами, адже їхній рівень визначає "ціну" кредиту для одержувача і тому може як негативно, так і позитивно впливати на розвиток та динаміку споживчого кредитування. Як свідчать дані НБУ, споживчі кредити є дуже дорогими для кредитоодержувачів, а самі процентні ставки суттєво відрізняються залежно від видів кредиту, строків їх надання та валюти. Так, у жовтні 2011 р. середньозважена ставка загалом за кредитами, наданими домашнім господарствам, становила 24,8%, водночас ставка за споживчими кредитами таким позичальникам була на рівні 26,2%, за іпотечними кредитами – 15,4%, іншими видами кредитів – 19,4%. Процентні ставки відрізняються також і в розрізі валют – найвищі процентні ставки традиційно застосовуються при наданні споживчих кредитів у національній валюті [6]. Ми залишаємо поза увагою споживчі кредити, надані у російських рублях, які мають значно вищі ставки порівняно із гривневими кредитами, проте через їхню надзвичайно невелику питому вагу або, в окремі періоди, навіть їхню повну відсутність, такі види кредитів не справляють суттєвого впливу на загальну процентну політику споживчого кредитування в Україні.

Якщо звернутися до статистичних даних, які характеризують регіональний розподіл обсягів наданих споживчих кредитів, то слід зазначити, що лідерами у споживчому кредитуванні населення є комерційні банки таких областей, як Дніпропетровська, Донецька, Київська, Одеська, Харківська та м. Київ. І це закономірно, адже саме у цих регіонах зосереджено найбільший виробничий і фінансовий потенціал держави, створюється велика

частина ВВП, що зумовлює відносно високий рівень доходів і витрат населення. Так, на початок четвертого кварталу 2011 р. з усіх споживчих кредитів, які були надані домашнім господарствам країни, 64% припадало на вищеперераховані регіони³.

Аналіз діючої практики споживчого кредитування в контексті розвитку економічної системи нашої держави дає можливість відзначити чинники, які справляють вплив на стан та ефективність споживчого кредитування у комерційних банках. Вказані чинники можна поділити за характером дії на: 1) чинники зовнішнього характеру (зумовлені об'єктивними обставинами макросередовища, станом банківської системи загалом, політикою центрального банку щодо комерційних банків, в т. ч. у сфері споживчого кредитування); 2) чинники внутрішнього характеру (зумовлені особливостями організації діяльності в кожному окремому комерційному банку).

До зовнішніх чинників, які стоять на перешкоді подальшому розвитку споживчого кредитування вітчизняними комерційними банками, слід віднести:

- складне соціально-економічне становище в країні загалом, невизначеність довгострокових цілей розвитку, наявність кризових явищ в економіці, інфляція;
- нестабільна ситуація на ринку праці, високий рівень безробіття, відтік робочої сили за кордон;
- низький рівень заробітної плати більшості працівників, особливо західного регіону, що спричинює низький рівень купівельної спроможності, а отже збільшує кредитні ризики;
- наявність неофіційних і тіншових доходів, які є загалом нестабільними та не прогнозованими;
- необґрунтоване коливання курсу валюти (при кредитуванні в іноземній валюті),

³ Розраховано на основі [6].

штучне утримування стабільності курсу національної валюти;

– достатньо великі кредитні ризики через несприятливе макросередовище, які працюють на “подорожчання” споживчих кредитів;

– недосконала та недостатня нормативно-правова база, яка регламентує процеси споживчого кредитування.

Найважливішими внутрішніми чинниками, пов’язаними з діяльністю банків, які заважають розвитку споживчого кредитування, є:

– високі процентні ставки за споживчими кредитами, що певною мірою обмежує сферу його застосування та стримує темпи зростання;

– висока ризиковість споживчого кредитування, яка знаходить свій прояв у неповерненні в строк взятих споживчих кредитів, затримки з платежами тощо;

– відсутність якісного і цілісного методичного забезпечення споживчого кредитування на рівні комерційних банків;

– недостатня кваліфікація банківських працівників, які працюють зі споживчими кредитами.

Для того, щоб стабілізувати процеси споживчого кредитування, на наш погляд, необхідно на державному рівні:

– зміцнювати соціально-економічне становище в країні, здійснювати цілеспрямовану державну політику у сфері оплати праці і формування доходів населення, соціальної підтримки незахищених верств, підвищення загального рівня життя громадян;

– постійно зміцнювати довіру до банківської системи, підвищувати ступінь захищеності вкладників і кредитоодержувачів;

– проводити прозору, науково обґрунтовану регуляторну політику Національним банком України, в т. ч. стосовно споживчого кредитування.

Разом з тим розвиток і підвищення ефективності споживчого кредитування неможливі без покращення діяльності самих комерційних банків, що доцільно здійснювати за наступними напрямками:

– формування методичного забезпечення організації споживчого кредитування, розробка методичних документів, які враховували би специфіку діяльності банків у регіонах їх місцезнаходження (склад і рівень доходів населення, споживчі пріоритети, ментальність та національні традиції у споживанні тощо);

– систематичне покращення якості аналізу кредитоспроможності позичальників, який проводиться підрозділами комерційних банків, використання прямих і непрямих методів обстеження в процесі визначення рівня доходів позичальників;

– здешевлення споживчих кредитів з метою забезпечення їх більшої доступності для широких верств населення;

– удосконалення роботи тих підрозділів банків, які здійснюють моніторинг проблемних споживчих кредитів, проведення банками гнучкої політики, спрямованої на повернення проблемних кредитів;

– зменшення ризиків, які виникають при видачі споживчих кредитів (наприклад, за рахунок запровадження кредитного страхування та ін.), вдосконалення банківського ризик-менеджменту;

– запровадження нових банківських продуктів (внутрішнє перекредитування, мультивалютне кредитування та ін.);

– територіальне наближення банків до торговельних підприємств, які здійснюють продаж товарів на умовах розстрочки платежів, а також до інших посередників у споживчому кредитуванні;

– сприяння професійному зростанню банківських працівників та підвищенню рівня їхньої кваліфікації, вивчення і використання досвіду закордонного досвіду споживчого кредитування населення.

Література

1. Карлова І. О., Стефанова В. А. Розвиток споживчого кредитування в сучасних умовах функціонування кредитно-банківської системи України // *Актуальні проблеми економіки*. – 2009. – № 5 (95). – С. 198–206.
2. Кредитування населення на споживчі потреби: автореф. дис... канд. екон. наук: 08.04.01 [Електронний ресурс]; Київський нац. екон. ун-т. – К., 2002. – 20 с.
3. Дубницький В. Ю., Лісна Р. П., Кузьміна К. О. Споживче кредитування та перспективи його розвитку в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Fkd/2009_1/R1/2.pdf
4. Споживчий банківський кредит в Україні: ресурсне забезпечення та ефективність: автореф. дис... канд. екон. наук: 08.00.08 [Електронний ресурс]; Нац. ун-т держ. податк. служби України. – Ірпінь, 2007. – 19 с.
5. Антипенко Є., Ногіна С., Візіренко Д. Вплив споживчого кредитування на економіку України // *Економічний аналіз*. – 2011. – Вип. 8. Частина 1. – С. 351–354.
6. Грошово-кредитна статистика: Національний банк України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.bank.gov.ua/files/3.3-Loans.xls>
7. Кредити та депозити домашніх господарств: Національний банк України. // *Статистичний випуск*. – Жовтень 2011 року.